

FILOZOFIA DEJÍN FILOZOFIE - ZÁKLADNÉ MODELY 19. STOROČIA

VLADIMÍR LEŠKO, Katedra filozofie FF PU, Prešov

LEŠKO, V.: The Philosophy of the History of Philosophy: Basic Models of the 19th Century
FILOZOFIA 54, 1999. No 7, p. 442

The origins of the philosophy of the history of philosophy as an organic part of philosophy is to be searched for in the developmnets of the philosophical thinking in the 19th century Germany. Its founding father was G. W. F. Hegel with his famous lectures on the history of philosophy. Parallel to his conception there were several other attempts at a philosophical approach to the history of philosophy, especially in the writings of F. W. Schelling, K. Marx and F. Nietzsche. By the latter the reflection of the historiacial-philosophical knowledge can be seen as the basis of their philosophical conceptions. The utility of the philosophy of the history of philosophy becomes obvious also by the resolutions of the problems of the historicity of philosophy and of the philosophical nature of history. On these grounds we can see the philosophy of the history of philosophy as the philosophical approach to philosophy itself, aiming not at an empirical description of the historical-philosophical process, but at its understanding and its explanation as an unseparable part of the resolution of the most important philosophical problems.

*"... štúdium dejín filozofie
je štúdiom filozofie samej."*

G. W. F. Hegel

Vznik *filozofie dejín filozofie* ako organickej súčasti systémovej podoby filozofovania je spätý s pohybom nemeckého filozofického myslenia 19. storočia. Jej zakladateľom je G. W. F. Hegel a jeho geniálne *prednášky o dejinách filozofie* (neskôr posmrtné vydané) [1] sú toho jedinečným svedectvom ([15], 308 a n.; [16], 213 a n.). Súbežne s touto filozofickou koncepciou sui generis do dnešných dní systémove neprekonateľnou, vznikajú hneď ďalšie pokusy filozofického recipovania dejín filozofie, ktoré nachádzame hlavne v diele F. W. J. Schellinga, K. Marxa a F. Nietzscheho. Ukazuje sa, že reflektovanie dejinnofilozofického vedenia pri samotnom koncipovaní filozofických učení má v učeniach spomenutých nemeckých filozofov systémotvornú povahu. Produktivnosť *filozofie dejín filozofie* sa od svojho začiatku výrazne prezentuje aj pri nastolení a riešení problémov *dejinnosti filozofie* a *filozofickosti dejín*. Aj z týchto dôvodov môžeme chápať *filozofiu dejín filozofie* ako *filozofovanie o filozofii*, ako *meta-teoretický pohyb* vo vnútri dejinnofilozofického myslenia, ktorého zmyslom nie je

empiricky opísať dejinnofilozofický proces, ale pochopiť a vysvetliť ho ako neoddeliteľnú súčasť riešenia tých najvýznamnejších filozofických problémov.

1. Hegelove dejiny filozofie ako "filozofická veda". Hegelovo dielo *Prednášky o dejinách filozofie* je v dejinách filozofie prvým *filozofickým textom* o dejinách filozofie. Keďže *pravda* je podľa Hegela dejinným procesom, je cestou, pohybom, a nielen akýmsi čistým, resp. hotovým výsledkom, ani dejiny filozofie nemôžu zostať na pozícii vonkajšieho doxografického opisu toho, čo sa doteraz filozoficky v dejinách ľudstva premyslelo. Hranice medzi filozofiou a dejinami filozofie sú podľa Hegela viac ako relatívne a odtrhávajú dejiny filozofie od jej systémového jadra je nielen ahistorické, ale predovšetkým nefilozofické, ba až protifilozofické. Dejiny filozofie, ako filozofia pochopená vo vlastnom živle dejinnofilozofického vedenia vo vývoji, sú teda nevyhnutnou systémotvornou formou existencie samotnej filozofie. "Filozofia v jej nehistorickom vývoji je to isté ako filozofia dejín filozofie." ([2], 146). To je aj hlavný dôvod, prečo "výklad o absolútnom duchu vrcholí filozofiou filozofie" ([3], 114).

Hegel si uvedomuje veľkú dôležitosť riešenia metodologických i metodických východisk historickofilozofického skúmania. Len takéto východiská mu totiž umožňujú vymedziť pojem filozofie *vedecky* a rozvinúť chápanie dejín filozofie ako *filozofickej vedy*. Svojráznosť filozofie ako vedy spočíva v tom, že jej pojem tvorí len zdanlivo jej počiatok. Až celé spracovanie tejto vedy je pre Hegela dôkazom, resp. samotným nájdením jej pojmu. Preto vyvodzuje, že "pojem filozofie je svojou podstatou výsledkom tohto spracovania" ([1], 42). Hegel bezprostredne viaže riešenie problému filozofie ako vedy k predmetu dejín filozofie. *Vzťah filozofie a dejín filozofie vyjadruje najvnútornejšiu väzbu spôsobu filozofovania*. "Dejiny filozofie nám zobrazujú galériu vzácných duchov, galériu héroov hlbajúceho rozumu, ktorí silou tohto rozumu prenikli k podstate vecí, prírody i ducha, k podstate boha a dobyli nám najvzácnejší poklad, poklad rozumového poznania." ([1], 43).

Hegel nechápe dejiny filozofie ako *kamennú sochu*, ktorá je akýmsi neživotným, statickým výtvarom. Dejiny filozofie predstavujú neustále *životodarný prúd, riavu na spôsob obrazu rieky*. Táto rieka je tým mohutnejšia, čím ďalej sa prederie od svojho prameňa. Naplňajú ju tradície, ktoré vytvorili duchovný svet. Hegel zdôrazňuje skutočnosť, že všeobecný duch nikdy neustrnie. Svetového ducha charakterizuje aktivita - činnosť. "Jeho život - hľa jeho čin" ([1], 44) - zdôrazňuje Hegel. Duchovná produkcia každej generácie sa potom chápe ako svätosť. Dušou všetkých generácií je zväzovať sa s touto svätosťou, t. j. dediť v zmysle prijímania a spájania sa s týmto filozofickým odkazom. Hegel chápe aj vlastnú filozofiu v tejto úzkej interakcii s filozofickým dedičstvom: "... naša filozofia vzniká čo do svojej podstaty len v súvislosti s filozofiou, ktorá tu bola pred ňou, a že z nej vzniká nevyhnutne; naše vedenie vzniká v priebehu dejín a priebeh dejín nie je vznikávaním cudzích vecí, ale naším vznikávaním, vznikávaním nášho vedenia." ([1], 45). Z toho potom vyplýva jednoznačný záver: "*Štúdium dejín filozofie nás uvádza do poznania filozofie samotnej*." ([1], 45).

Hegel v tomto momente upozorňuje, že aj spôsob spracovania historickofilozofického materiálu musí rešpektovať uvedený vzťah. Zobrazovať dejiny sveta myšlienok, to, ako tento svet povstal, kryštalizoval a pôsobil, si vyžaduje špecifické metodologicko-

metodické prístupy. Hegelove dejiny filozofie ako filozofická veda sú preto dejinami *sebanachádzania myšlienky*. "A myšlienka má takú povahu, že nachádza samu seba len tak, že samu seba produkuje ... myšlienka existuje a je skutočná len potiaľ, pokiaľ nájde samu seba. Toto produkovanie myšlienok je filozofia." ([1], 45).

Hegel chápe vzťah dejín filozofie k filozofickej vede samotnej v najužšej interakcii. Historickofilozofické skúmanie nie je orientované na to, čo je vo vzťahu k obsahu filozofických učení vonkajšie. Neskúma to, čo sa udialo, ale ide mu hlavne o obsah, ktorý v ňom síce vystupuje historicky, ale to nie je to najpodstatnejšie. To rozhodujúce sa vzťahuje na to, čo je trvanlivé, čo sa nestráca. "Filozofia sa tu predstavuje ako najadekvátnejší spôsob, ako človek poznáva celok jestvujúca ako nekonečnú, slobodnú a pravdivú ideu, pochopiť zároveň svoju bytostnú jednotu s týmto absolútnym predmetom ... Až vo filozofii a cez filozofiu sa nekonečná idea stáva plne tým, čím je podľa svojho pojmu, podľa svojho imanentného teleologického určenia, totiž absolútnym duchom. Preto je filozofia skutočne absolútnym vedením." ([3], 114-115).

Hegel veľmi plasticky vysvetľuje nielen vo svojich *Prednáškach o dejinách filozofie*, ale aj vo svojich najvýznamnejších systematických prácach, t. j. vo *Fenomenológii ducha* a *Logike*, že dejinnofilozofický pohyb predstavuje rôzne vývojové procesy, ktoré abstraktne nemôžeme prirovnávať k rovnjej priamke. Dejiny filozofie naozaj nesmerujú k abstraktnému (hlúpemu) nekonečnu. Hegel prirovnáva dejiny filozofie ku kruhu, "ktorý sa vracia sám do seba a má na svojom obvode množstvo kruhov, ktorých celok je veľkým sledom vývojových procesov a je charakterizovaný spätným návratom k sebe samému." ([1], 62).

Hegel obmieňa chápanie filozofie ako systému, ktorý je neustále v pohybe, vo vývoji. To isté platí aj o dejinách filozofie. Rozdiel je iba v tom, že kým úlohou a predmetom filozofie je zobraziť zvláštny spôsob vzniku, odvodzovania tvarov jednotlivých určení ideí, dejiny filozofie majú ukázať iný pohľad. Majú zobraziť rôzne stupne a vývojové momenty v čase, v určitej forme diania a na konkrétnych miestach vo svojej empirickej forme ([1], 64). Odtiaľ potom pramení Hegelov dominantný filozofický postulát, že "*postupnosť filozofických sústav v dejinách je tá istá ako postupnosť v logickom odvodzovaní pojmových určení ideí*" ([1], 64). Je zrejmé, že tomuto postulátu môžeme mnohé vyčítať, napr. "imperálne nároky", "despotické riešenie problémov pluralizmu vo filozofii" a pod. Napriek tomu má významné filozofické konzekvencie. To najcennejšie spočíva podľa nášho názoru v zdôraznení faktu, že štúdium dejín filozofie je najvnútornejšou cestou k pochopeniu filozofie samotnej.

Filozofické systémy sú podľa Hegela *udalosťami v oblasti ducha*. Nie sú to nijaké náhodné duchovné fenomény. Dejiny filozofie ako celok tvoria "dôsledný, v sebe samom nevyhnutný postup. Tento postup je v sebe rozumný a je a priori určený svojou ideou... Keď pristupujeme k filozofii, musíme sa vzdať náhodností." ([1], 68). Ale to nie je všetko. Každý filozofický systém je podľa Hegela nevyhnutný a takým aj zostáva. Z toho vyplývajú prísne dôsledky v tom zmysle, že žiadny filozofický systém nezaniká. Všetky sú vo filozofickej vede pozitívne obsiahnuté ako momenty jediného celku. Ďalej platí, že v skutočnosti žiadny filozofický systém nemôže byť vyvrátený. "Čo bolo vyvrátené, to nie je princíp tejto filozofie, ale len chápanie tohto princípu ako posledného a absolútneho určenia." ([1], 69). Hegel chce vyjadriť, že historickofilozofický

postoj ku konkrétnej filozofii v dejinách musí obsahovať kladnú i zápornú stránku. Dejiny filozofie sú podľa neho dejinami, v ktorých nenarábame s minulosťou. Dôvod je tu jednoduchý. "Hegel zdôrazňuje, že v podstate je len jedna filozofia a dejiny filozofie predstavujú jej dôsledný, v sebe samom nevyhnutný postup k vopred stanovenému cieľu, k uchopeniu totality pravdy." ([3], 116). Obsahom dejín filozofie sú vedecké výtvory rozumnosti. "Na čom sa v tejto oblasti pracuje, to je pravda sama - a tá je večná, nie že by platila v jednej dobe, a v druhej nie." ([1], 70).

Čo sa v dejinách filozofie mení a odchádza do minulosti, to sú predovšetkým vonkajškové osudy filozofov, ich život. Diela filozofov a ich myšlienky nemajú tento osud, "lebo filozofi si nevymysleli a nevysnivali rozumový obsah týchto diel. Filozofia nie je námesačnosť, ale skôr najbdelejšie vedomie. Hrdinovia filozofie urobili len to, že vyniesli, čo je samo osebe rozumné, z hlbín ducha, v ktorých je to najprv skryté ako substancia, ako vnútorná podstata, na denné svetlo, do vedomia, do vedenia; je to postupné prebúdžanie" ([1], 70). Hegelovo chápanie dejín filozofie je teda chápaním *prebúdajúceho sa filozofického vedenia*. A len ako také sa chápe ako to, čo *nestarne, čo žije aj v prítomnosti*. Zdôraznenie tohto motívu jasne smeruje k určeniu, že dejiny filozofie - to je vlastne sama filozofia v jej dejinných metamorfózach. To všetko si potom vyžaduje, aby sme pri historickofilozofickom skúmaní pristupovali k práci len historicky a pripisovali každému filozofickému systému len to, čo nám bezprostredne udáva ([1], 73).

Dejiny filozofie ako filozofická veda mali v Hegelovom učení ako svoju hlavnú systémotvornú úlohu *pracovať* na rôznych kategóriách systému logiky, prostredníctvom ktorej chce vyčerpávajúco pochopiť a dialekticky vysvetliť celú skutočnosť. Dôraz kladie na dialektickú protirečivosť a vývoj. Hegelovo odhalenie dejinnofilozofického vývoja malo svoj metodologický základ v pochopení dialektiky ako logiky myšlienkovvej činnosti. Pochopenie dejín filozofie ako filozofickej vedy si však zároveň vyžadovalo dialektické určenie miesta tejto vedy v *encyklopedickom filozofickom systéme*, pretože *ten istý vývoj myslenia, ktorý znázorňujú dejiny filozofie, vyjadruje filozofia sama bez historickej vonkajškovosti*. Filozofia bez systému nemôže byť podľa Hegela ničím vedeckým, preto "každá z častí filozofie tvorí filozofický celok, v sebe uzavretý kruh, no filozofická idea má v ňom zvláštnu určenosť alebo charakter. Keďže jednotlivý kruh je v sebe totalitou, prelamuje aj hranice svojho charakteru a podmieňuje ďalšiu oblasť. Celok teda vyzerá ako kruh kruhov, z ktorých každý je nevyhnutným momentom, takže sústava ich špecifických charakterov vytvára celú ideu, ktorá sa taktiež prejavuje v každom jednotlivom z nich." ([4], 19).

V Hegelovej dejinnofilozofickej koncepcii je dominantne zdôraznená logická postupnosť filozofických učení. Jej tvorca je presvedčený, že keď celkom očistíme základné pojmy filozofických učení, ktoré sa dejinne objavili v procese vývinu filozofického vedenia, od toho, čo sa týka ich vonkajšej podoby, ich aplikácie na zvláštne a podobne, dostaneme rôzne stupne určenia idey samotnej v jej logickom pojme. A zároveň aj naopak. Keď zoberieme logický postup osebe, zistíme, že vyjadruje hlavný moment - postupnosť dejinných javov. "Podobne ako logické kategórie postupujú aj dejiny filozofie od abstraktného ku konkrétnemu. Každá filozofia vo svojej dobe vystupuje s nárokom na absolútnu pravdu, s tvrdením, že práve ona našla plné a definitívne

vysvetlenie jestvujúcna, aj keď v skutočnosti uchopila len jednu stránku pravdy. Tento rozpor vedie potom nutne k jej prekonaniu a vystriedaniu novou, vyššou formou filozofického poznania." ([3], 117) Podľa Hegela musíme vedieť odhaliť v dejinnej podobe čisté pojmy. Status vedy si zaslúžia len také dejiny filozofie, ktoré sa chápu ako *systém vývinu rozumného myslenia*.

Pre Hegela nie sú preto dejiny filozofie náhodným konglomerátom filozofických učení. Dejiny filozofie sú vo svojej najvnútornejšej podstate samotnou filozofiou v jej dejinných podobách. Hegelov dominantný *metodologický postulát* jednoty filozofie a dejín filozofie sa uplatňuje veľmi výrazne aj v periodizácii dejinnofilozofického myslenia. Hegelova koncepcia predstavuje rozdelenie dejín filozofie do ôsmich základných stupňov. Prvý stupeň sa viaže k najstarším dejinám gréckeho myslenia, v ktorom filozofia ešte nevychádza zo samotnej idey, ale z predmetnosti ako danej a tú premieňa na ideu. To najvýznamnejšie prezentuje podľa Hegela Parmenidova filozofia. Druhý stupeň je stanovením *abstraktnej myšlienky*, ktorá poznala seba samu ako všeobecnú, a nie ako subjektívne myslenie. Hlavným reprezentantom tohto stupňa je Platón. Tretí stupeň charakterizuje vystúpenie pojmu ako chápaného myslenia, ktorý prechádza všetkými útvarmi univerza a zduchovňuje ho. Najvýznamnejším predstaviteľom tohto stupňa je Aristoteles. Štvrtý stupeň Hegelovej dejinnofilozofickej koncepcie odhaľuje pojem ako subjekt čiže to, ako sa stáva jestvujúcim pre seba. Táto skutočnosť sa realizuje v učení stoikov, epikurejcov a skepticizmu. Piaty stupeň charakterizuje myšlienka totality, *inteligibilný svet* je konkrétna idea. Tento princíp, ktorý rozpracovali novoplatonici, je podľa Hegela ideálitou v celej realite, nie však ideou, ktorá vie o sebe. Až do nej sa pretransformoval princíp subjektivity a individuality, čím sa stal boh ako duch v sebauvedomení seba samému skutočným.

Potom už nasleduje moderná doba, t. j. novovek, ktorý začína chápať túto *ideu ako ducha*; k vedeniu idey osebe patrí teda nekonečný protiklad, aby si idea uvedomila svoje absolútne rozdelenie. Filozofia tak dovŕšila *intelektualitu sveta*, lebo duch v nej myslí predmetnú podstatu, a tým vytvorila tento duchovný svet ako predmet existujúci mimo prítomnosti a skutočnosti, ako akúsi prírodu, prvý výtvor ducha. Úsilie ducha potom spočíva v tom, aby sa tento svet priviedol späť do skutočnosti a do sebauvedomenia. To sa dosahuje tým, že sebauvedomenie myslí seba samo a poznáva *absolútnu bytnosť ako sebauvedomenie mysliace samo seba*.

Podľa Hegela sa nad ono rozdzvojenie povznieslo až Descartovo myslenie. "Sebauvedomenie sa po prvýkrát poznáva ako vedomie; v ňom je obsiahnutá celá predmetná skutočnosť a pozitívnym, názorným poznaním sa uskutočňuje vzťah jeho skutočnosti k ostatnej skutočnosti. *Bytie a myslenie sú protikladné aj identické u Spinozu*." ([5], 485). Je to substanciálne nazeranie, poznanie je však vzhľadom na substanciu vonkajšie. "Je to princíp zmierenia, začínajúci myslením ako takým, aby sa prekonala subjektivita myslenia, ako sa to deje v Leibnizovej monáde, obdarenej schopnosťou predstavovania." ([5], 486). Takto pochopený ústredný problém novovekej filozofie vedie na úroveň, kde "sebauvedomenie poznáva, že je sebauvedomením. V ňom je samo pre seba, ale len v negatívnom vzťahu k inému. To je nekonečná subjektivita, raz ako kritika myslenia u Kanta, inokedy ako pud ku konkrétnosti u Fichteho. Absolútne rýdza, *nekonečná forma* je vyjadrená ako *sebauvedomenie*, ja." ([5], 486).

Posledný, ôsmy stupeň Hegel charakterizuje obrazne ako blesk, ktorý "udrel do duchovnej substancie, a tak sa *absolútny obsah stotožňuje s absolútnou formou*. Substancia je v sebe totožná s poznávaním. Sebauvedomenie tak poznáva... svoj pozitívny vzťah ako negatívny a negatívny ako pozitívny, čiže tieto protikladné činnosti ako tú istú činnosť, t.j. rýdze myslenie alebo bytie ako totožné so sebou, a túto totožnosť ako rozdvojenie. To je *intelektuálne nazeranie*, ale aby bolo skutočne intelektuálne, vyžaduje sa, aby nebolo... bezprostredným nazeraním večnosti a božstva, ale absolútne poznávajúcim. Toto nazeranie, ktoré nepoznáva samo seba, je počiatkom, odkiaľ sa musí vyjsť ako z absolútneho predpokladu, ono samo poznáva len ako bezprostredné poznávanie, nie ako poznanie seba. Čiže nepoznáva nič a to, čo nazerá, nie je poznané, ale v najlepšom prípade sú to len krásne myšlienky, ale nijaké poznatky." ([5], 486).

Intelektuálne nazeranie je však podľa Hegela poznané, ak je poznaná celá vonkajšia skutočnosť ako skutočnosť vnútorná. Keď je poznaná vo svojej podstate, taká, aká je, potom sa prejavuje ako nestála, jej podstata je pohybom prechádzania do niečoho iného. Hegel tu pripomína zásadu Herakleita či skeptikov, podľa ktorej *nič nie je v pokoji*. Práve táto zásada sa potom musí preukázať vo všetkom. Hegel tvrdí, že teraz ide o to, aby sa poznala táto samotná jednota v jej podstate. "Jej podstata je práve tak ako táto identita v tom, že prechádza do svojho opaku čiže sa realizuje, stáva sa inou, a tak jej protiklad vzniká z nej samej. A... znovu treba povedať, že v absolútne protiklad nie je. Toto absolútne je podstatou, je večné atď. Ale toto všetko je len abstrakcia, v ktorej sa absolútne chápe jednostranne a protiklad len ako ideálny. V skutočnosti je však protiklad formou, podstatnou zložkou pohybu absolútne. Absolútne nie je v pokoji, protiklad nie je neúnavný pojem, ale idea je vo svojej neúnavnosti pokojná a v sebe uspokojená. Čisté myslenie prešlo do protikladu *subjektivity* a *objektivity*. Skutočné zmierenie protikladu je názor, že tento protiklad, akonáhle dosiahne svoj absolútny vrchol, sa sám ruší, ako hovorí Schelling, protiklady sú osebe totožné, a nielen osebe, ale tým, že večný život znamená protiklady stále tvoriť a stále ich zmierovať. Poznávať v protiklade jednotu a v jednote protiklad, to je absolútne vedenie. A veda znamená vlastné poznanie tejto jednoty v jej celom vývoji." ([5], 486-487).

Hegelovo historickofilozofické učenie predstavuje prvú vedome koncipovanú filozofiu dejín filozofie. Pre Hegela dejiny filozofie ako filozofia pochopená vo vlastnom vývoji boli v prvom rade filozofickým pochopením a obohatením samotnej systémovej filozofie. Hegel sa snažil pochopiť význam a interakčné väzby dejín filozofie a systémovej filozofie v jej dobových súvislostiach, a tak chápe filozofické učenia v dejinách ako ohnivé, články jednotného celku, ktorému má ísť o pochopenie absolútnej pravdy. Každý systém, každé filozofické učenie tvorí podľa Hegela stupeň v procese vývoja absolútnej idey a jeho prekonanie je spojené nie s jednoduchým odmietnutím, ale s ďalším filozofickým pokrokom v poznaní. Takéto dejiny filozofie, zachovávaliace vo svojej výstavbe zobrazenie logiky vývoja poznania vcelku, chceli byť zároveň aj faktickými dejinami poznania, chceli byť zobrazením poznania v dejinnom pohybe. V tejto súvislosti sa Hegel pokúšal o konkrétno-historickú reprodukciu procesu dejín filozofického myslenia, stupňov poznania skutočnosti v zmysle sebapoznania absolútneho ducha, zákonitých súvislostí zachytávajúcich v dynamike času všetky známe dejinné podoby filozofického myslenia. V Hegelovej historickofilozofickej koncepcii je

veľmi podstatnou skutočnosťou odhalenie kvalitatívnych rozdielov jednotlivých dejinných období vývoja filozofie, odkrytie premien rôznych foriem filozofovania v jednotlivých etapách vývinu ľudského myslenia.

Výsledkom dejinofilozofického vedenia je podľa Hegela myšlienka, ktorá je pri sebe a v tom zároveň aj zahrňuje univerzum a premieňa ho na inteligibilný svet. "V chápaní sa vyčleňuje duchovné a prírodné univerzum ako harmonizujúce univerzum, ktoré sa uchýľuje do seba, vo svojich stránkach rozvíja absolútne do totality, aby sa práve tým v jej jednote, v myšlienke stalo sebauvedomeným. Filozofia je tak skutočnou teodicejou - na rozdiel od umenia a náboženstva a ich pocitov - zmierením ducha, a to ducha, ktorý sa uchopil vo svojej slobode a v bohatstve svojej skutočnosti." ([5], 484).

Podľa Hegela sú dejiny filozofie jasným svedectvom toho, že duch kráča stále dopredu, lebo len on dokáže ísť vpred. Práca ducha spočíva v poznávaní seba samého a táto jeho činnosť je jeho životom a je to vlastne duch sám. "Jeho výsledkom je pojem, ktorý sa vytvára sám osebe ... dejinný vývoj je teda najvnútornejším jadrom svetových dejín. Táto činnosť ľudského ducha vo vnútornom myslení je paralelná ku všetkým stupňom skutočnosti, a preto žiadna filozofia neprekonáva svoju dobu." ([5], 484). Nemecká filozofia na prelome 18. a 19. storočia, a osobitne Hegelova filozofia, sa prezentuje ako filozofia, v ktorej sa svetovému duchu podarilo poznať seba samého ako absolútneho ducha. Preto sa Hegelovi zdá, že dejiny filozofie sa vlastne naplnili, uzavreli. Už si len želá, aby sme pochopili, že dejiny filozofie nie sú slepou zbierkou nápadov ani náhodným zoskupením filozofických učení. Potom záverečný výsledok dejín filozofie môže vyjadriť v takejto podobe: 1. "... v každej dobe bola len jedna filozofia, ktorej súčasné rozdiely tvoria nevyhnutné stránky jedného princípu; 2. ... sled filozofických systémov nie je náhodná, ale nevyhnutná postupnosť tejto vedy; 3. ... posledná filozofia každého obdobia je výsledkom tohto rozvoja a obsahuje v najvyššej forme pravdu, ktorú sebauvedomenie ducha nad sebou uznáva. Posledná filozofia obsahuje preto v sebe takmer všetky predchádzajúce stupne, je produktom a výsledkom všetkých predchádzajúcich filozofií." ([5], 488). Hegelova snaha zachytiť prejavy vnútorného substancionálneho ducha sa realizovala cez skúmanie prúdu duchovných útvarov filozofie v ich dejinnom postupe. Tým sa podľa H. G. Gadamera po prvýkrát v dejinách filozofie celostne prezentovala podoba *dejinného vedomia filozofie* ([6], 297- 307; podrobnejšie pozri aj [17], 7-42).

2. Schellingove Mníchovské prednášky a dejiny filozofie. V Schellingovej teoretickej tvorbe predstavujú *Mníchovské prednášky*, venované dejinám novovekej filozofie, veľmi významnú etapu. Tieto prednášky realizuje v roku 1827. Sú charakteristické tým, že ich pripravil pre študentov s jasnou orientáciou: mali byť predprípravnou fázou vysvetlenia systému jeho vlastnej filozofie. Svoj výklad začína Descartom a pokračuje analýzou Spinozovej, Leibnizovej, Wolffovej, Kantovej, Fichteho, Hegelovej a Jacobiho filozofie. Výber postáv, ktoré sú predmetom skúmania, zjavne naznačuje, že mu ide o zachytenie toho najdôležitejšieho, čo sa odohralo v *novšej filozofii*. Schelling chápe fragment novovekej filozofie podobne ako Hegel - ako úvod do filozofie. Retrospektívny pohľad na predchádzajúce filozofické učenia aj podľa neho v mnohom ukazuje rozhodujúce momenty súčasnej filozofie. Metodologické východiská schel-

lingovských dejín filozofie sú vyjadrené, ako na to upozorňuje M. Sobotka, už v spise *Bruno*, kde protiklad idealizmu a realizmu tvorí najväčší protiklad vo filozofii. "Vzájomný vývoj tohto protikladu, ktorý vyúsťuje v jeho zmierení v Schellingovej filozofii, musí byť sledovaný v celých dejinách filozofie. Touto zásadou sa Schelling stal jedným zo zakladateľov filozofických dejín filozofie..." ([7], 274).

Schellingovo členenie filozofie na dve filozofické vedy - prírodnú a transcendentálnu filozofiu - predstavuje základ jeho filozofického systému približne do roku 1810 (podrobnejšie pozri [18], 31-44). Pod prírodou chápe jednu stránku univerza alebo absolútnej totality, v ktorej sa realizuje absolútny subjekt. Druhou stránkou tejto absolútnej totality je podľa neho svet ducha. "Filozofia sa musela spustiť do hĺbín prírody len preto, aby sa odtiaľ zdvihla do výšok ducha." ([8], 126). Schelling tu teda naznačuje dôvody, ktoré ho viedli k vypracovaniu nového filozofického systému, ktorý príležitostne označil ako systém absolútnej identity.

Schelling si uvedomuje, že problematika filozofie ducha je veľmi blízka problematike umenia a náboženstva. Umenie, náboženstvo a filozofia sú podľa neho tri sféry ľudskej činnosti, v ktorých sa odhaľuje vyšší duch ako taký - čiže ako *génus umenia, génus náboženstva a génus filozofie*. Tieto tri sféry, a len tieto, uznáva za božské. Práve v tejto súvislosti Schelling objavuje bod, v ktorom sa každá filozofia nachádza v súlade či konflikte so všeobecným ľudským vedomím. Tým sa naznačuje, že dominantný problém filozofie spočíva vo vysvetlení najvyššej bytosti - boha. Aké je miesto boha v takto chápanej filozofii? Schelling tvrdí, že boh najprv vystupuje ako idea. Vieme však, čo s takýmto chápaním boha urobil Kant vo svojej *Kritike*.

Schellingov systém predpokladá chápanie boha ako subjektu, ktorý sa však nerozpustí v objekte. Je to chápanie subjektu, ktorý nie je statický, ale dynamický. Postupne prechádza vývojom v prírode a v dejinách. Schelling píše, že boh musí byť "určený ako ten, ktorý bol na počiatku ..." ([8], 144), je síce subjektom, ale subjektom, ktorý realizuje celostný proces pohybu.

Schellingovi sa stáva práve chápanie boha kritériom rozdelenia filozofie na pozitívnu a negatívnu. Celá európska filozofia má podľa neho od Platóna až po Hegela esenciálnu povahu. Ontologická priorita je viazaná na podstaty, a nie na existencie. Závislosť existencie od esencie sa artikuluje jednoznačne v tom zmysle, že esencie predstavujú pravú skutočnosť, kým existencia je určená ako ontologicky druhoradá, lebo je len aktualizáciou a individualizáciou podstaty. Negatívna filozofia sa evidentne buduje na ontologickej a noetickej priorite podstaty. Vychádza z nesprávneho predpokladu, že jedine poznaním všeobecných podstat sa pravdivo zmocňuje skutočnosti. Schelling upozorňuje, že tento typ filozofie sa môže prepracovať len k negatívnej podmienke skutočnosti, len k jej abstraktnej možnosti, skutočne existujúcu, konkrétne jestvujúcu skutočnosť však nedokáže zachytiť. To dokáže len pozitívna filozofia, lebo začína bytím pred akýmkoľvek myslením, tým, že vychádza z nepodmienene existujúceho. Adekvátnym nástrojom filozofického poznania teda už nemôže byť racionálna dedukcia či pojmová dialektika a už vôbec nie skúsenostné postupy novovekého empirizmu, ale nový druh špekulatívnej skúsenosti, ktorý spája nazeranie s intelektom; negatívna filozofia totiž nehovorí o "existencii, t.j. o tom, čo skutočne existuje ..., ale len o vzťahoch, ktoré veci zaujímajú len v myslení" ([8], 145).

Pozitívna filozofia sa zaoberá tým, čo je "existencia, t. j. tým, čo je skutočne" ([8], 145). Najdôležitejším problémom tejto filozofie sa stáva správne filozofické pochopenie boha. Schelling tvrdí, že práve nesprávne pochopenie vzťahu esencie a existencie viedlo k tomu, že sa boh v predchádzajúcich učeniach (vrátane Hegelovho) nechápal správne. "Akokoľvek sa často úprimne snažíte, aby sa chápal boh správne ako konkrétna individualita, ako nepodmienene slobodná osoba, vykreslíte ho nakoniec vždy len v podobe najvyššej, nekonečnej a prapôvodnej idey, ktorá nestvorila prírodu a človeka slobodne, ale z nutnosti, totiž z vnútornej potreby exteriorizovať sa. Príroda predstavuje exteriorizovanú, ozvláštnenú božiu ideu. Aktom stvorenia stráca božské idey. Medzi bohom a človekom sa nemôže vytvoriť jediný pravdivý vzťah, vzťah slobodných individuí, osôb." ([9], 803).

Podľa Schellinga je rozhodujúca zmena v tejto súvislosti späť s Jacobiho učením. Chápe ho ako najvýznamnejšieho filozofa v celých dejinách novovekej filozofie. Dôvody pre takéto hodnotenie pramenia z toho, že to bol práve Jacobi, ktorý zo všetkých novovekých filozofov "najviac pocítil potrebu historickej filozofie" ([8], 211-212). Oceňuje Jacobiho prienik do pravdivého charakteru všetkých systémov novovekej filozofie. Pozitívne hodnotí hlavne jeho ranú tvorbu, v ktorej sa orientoval na *superracionalizmus*. Jacobiho neskorší príklon k racionalistickým systémom, resp. k osvietenstvu prijíma Schelling kriticky. Dôvody pre to nachádza v Jacobiho chápaní boha, ktorý ho už nemyslí ako *všeobecnú substanciu*, ale ako skutočného osobného boha so všetkou plnosťou duchovných a morálnych vlastností, ktoré mu udeľuje obyčajná viera. Schelling vyčíta Jacobimu, že neosobný rozum si pripisuje bezprostredný vzťah *k osobnému bohu*, čo je absolútne nemysliteľné. Preto aj záverečné hodnotenie Jacobiho filozofie vyznieva paradoxne v tom zmysle, že táto filozofia nevie nič o bohu a božských veciach. Schelling uzatvára, že Jacobiho filozofia je *nevysvetlený dualizmus*, dualizmus slobody a evidentnosti.

Schelling chce svojou kritikou Jacobiho učenia o bohu zdôrazniť, že jediným správnym prístupom k riešeniu naznačených problémov je *mysticismus*. Rozlišuje dva druhy mysticismu. Prvý je podľa neho *čisto praktický* alebo *subjektívny*, ktorý nepretenduje na žiadnu vedeckosť. Druhý - *objektívny mysticismus* tu pretenduje na objektívne poznanie. Tento druh mysticismu Schelling označuje aj ako *teosofiu*, t. j. špekulatívny alebo teoretický mysticismus, ktorý sa zbavuje prebytočnej vedeckej (raciónálnej) formy, ale tým viac podľa neho pretenduje na špekulatívny obsah ([8], 212-213). Schelling upozorňuje na nesprávne používanie slov *mystické* a *mysticismus*. Pod mystikou sa zvyčajne myslí niečo skryté, tajomné. V tejto súvislosti zdôrazňuje, že hlavne príroda je to najmystickejšie, s čím sa človek vôbec môže stretnúť. Pod mysticismom chápe také duchovné rozpoloženie, ktoré odmieta každé vedecké zdôvodnenie či vysvetlenie skutočnosti. Pravdivé poznanie sa teraz vyvodzuje len z tzv. *vnútorného svetla*. Takéto svetlo pochopiteľne nevidia všetci ľudia, ale je uzavreté v každom z nás. Objavenie tohto vnútorného svetla súvisí s *extatickou intuíciou* či *pocitom*. Potom sa ukazuje, že jediný skutočný znak mysticismu predstavuje *nenávisť* k jasnému chápaniu, k rozumu, k vede, ktorý vo vtedajších podmienkach získaval podľa Schellinga zjavnú nadvládu hlavne pod vplyvom Hegela (podrobnejšie pozri [17], 67-88).

3. Marxova doktorská dizertácia a dejiny filozofie. Marxova doktorská dizertácia *Rozdiel medzi Demakritovou a Epikurovou prírodnou filozofiou* (spolu s prípravnými zošitmi a fragmentmi) [10], predstavuje pri skúmaní problémov nemeckého filozofického myslenia prvej polovice 19. storočia veľmi dôležitý historickofilozofický fenomén. V tomto štádiu svojho filozofického vyzrievania je mladý Marx presvedčený, že *idealizmus* nie je *žiadnou fantáziou, ale pravdou* ([10], 260). Skutočnosť, že Marx svoju doktorskú dizertáciu spracoval v prísnej kritickej konfrontácii s Hegelovou filozofiou vôbec a s jeho historickofilozofickou koncepciou zvlášť, vedie ešte stále k celému radu nedorozumení pri interpretácii vývoja jeho filozofie. Je pravda, že mladý Marx si veľmi intenzívne osvojuje Hegelovo filozofické učenie. Pritom sa však zabúda na to, že skôr, než si osvojil túto svetovú filozofiu, veľmi kriticky preštudoval okrem iných filozofov diela Kanta, Fichteho a Schellinga. Práve štúdium tejto filozofie viedlo mladého Marxa k napísaniu dialógu *Kleantes alebo o východisku a nutnom vývoji filozofie* (žiaľ, tento dialóg sa stratil), kde sa na svoje veľké osobné prekvapenie samostatne prepracoval k Hegelovej filozofii ([10], 9).

Marx realizuje pred napísaním svojej doktorskej dizertácie viaceré prípravné skúmania, v ktorých sa pokúša domýšľať mnohé produktívne Hegelove metodologicko-metodické historickofilozofické myšlienky. Pozitívne prijíma viaceré podnety Hegelovej filozofie vôbec a osobitne veľmi intenzívne kritiku historickofilozofického empirizmu. Vzťah filozofického systému k svetu chápe ako vzťah reflexie. Filozofia musí mať podľa neho kritický vzťah tak k svetu, ako aj k sebe samej. To, čo je spočiatku akoby obráteným vzťahom a nepriateľskou roztržkou medzi filozofiou a svetom, stáva sa potom problémom jednotlivého filozofického sebauvedomenia vo vnútri seba samého a nakoniec sa to prejaví ako vonkajšie rozdelenie filozofie na dva protikladné filozofické smery.

Veľké filozofické učenia vyvolávajú podľa Marxa kritické epochy. Úlohou filozofa je potom tieto epochy adekvátne vysvetliť. Marx si uvedomuje, že tak, ako sa svet stáva filozofickým, filozofia sa stáva svetskou, takže jej uskutočnenie je zároveň jej stratou. To, proti čomu filozofia bojuje mimo seba, je podľa jeho slov jej vlastným vnútorným nedostatkom.

Podobne ako Hegel aj Marx sa domnieva, že úlohou *filozofického dejepisectva* nie je len interpretovať osobnosť filozofa, nech by bola akokoľvek duchovná. Historik filozofie má nielen opísať skúmané filozofické učenie, ale má ho predovšetkým pochopiť a vysvetliť. Marx je presvedčený, že tieto úlohy sa môžu realizovať hlavne z dvoch hľadísk - a to z *historického a logického hľadiska*. Filozofické učenie, ktoré má historický význam, nemožno chápať mimo dejinných podmienok jeho existencie. Preto tvrdí, že pri vysvetľovaní filozofického systému musíme "uviesť vedecký výklad systému do súvislosti s jeho historickou existenciou" ([10], 248). Marx si zároveň uvedomuje, že adekvátne pochopenie skúmaného filozofického systému si vyžaduje logicko-teoretickú konfrontáciu s cieľom odhaliť súvislosti s predchádzajúcimi filozofickými systémami. Preto konštatuje, že dejinná existencia skúmaného filozofického systému musí byť zároveň potvrdená aj ako "filozofická, musí byť rozvinutá v súlade so svojou podstatou" ([10], 248). Takéto rozvinutie, vysvetlenie tejto podstaty vedie podľa neho k riešeniu dvoch základných úloh: 1. pochopiť ju vzhľadom na obsah, t. j. na "určenosť, ktorú

v sebe totálna a konkrétna filozofia nesie ako materské znamienko" ([10], 215), a 2. ujasniť si, aké miesto zaujíma v rámci dejinnofilozofického procesu.

Prvá úloha, ktorá mieri k *imanentnej určenosti* skúmaného filozofického určenia, nemá byť jednoduchým opisom, čírou reprodukciou prezentovaných názorov filozofa, resp. vysvetlením exoterickej podoby jeho systému. Podľa Marxa dôležitejšia je *interpretácia*, lebo sebauvedomenie mysliteľa nie vždy zodpovedá objektívnemu obsahu a významu jeho vlastného filozofického učenia. Objektívny obsah mnohých filozofických učení treba výrazne odlišiť od ich subjektívnej formy utvárania. Hegel sa mu tak stáva inšpirujúcim zdrojom uplatnenia *kritického bádateľského momentu*, ktorý musíme aplikovať v historickofilozofickom skúmaní. Z toho potom vyplýva aj zásadné stanovisko, že dejiny filozofie musia v každom systéme vydeliť "určujúce motívy, skutočné kryštalizácie, ktoré prechádzajú celým systémom, a oddeliť ich od dôkazov, ospravedlnení a dialógov, od ich vysvetlenia u filozofov, pokiaľ si títo sami seba uvedomovali. Dejiny filozofie musia oddeliť krtku skutočného filozofického vedenia, ticho sa predierajúceho dopredu, od mnohovravného, exoterickeho, fenomenologického vedomia subjektu, ktoré mení svoju podobu a je schránkou a stimulom týchto úvah. Pri rozdeľovaní tohto vedomia musí byť preskúmaná práve jeho jednota a vzájomná podmienenosť. Tento *kritický moment* pri vysvetľovaní filozofického systému, ktorý má historický význam, je bezpodmienečne nutný na to, aby bolo vedecké vysvetlenie systému uvedené do súvislostí, ktoré nemožno ignorovať najmä preto, že táto skutočnosť je historická... Každý, kto píše dejiny filozofie, oddeľuje podstatné od nepodstatného, výklad od obsahu, inak by musel len opisovať ... Bol by len prepisovateľom kópií." ([10], 247).

Marx týmito myšlienkami jasne naznačuje, že v historickofilozofických skúmaniach majú byť špecifické zvláštnosti foriem jednotlivých filozofických učení odvodené z ich obsahu, z ich princípov. Zdôrazňuje však zároveň aj skutočnosť, že takéto skúmania filozofických učení sa musia realizovať v kontexte dejín. Bez tohto kritického *dejinnofilozofického skúmania* by sa dejiny filozofie stali iba súhrnom doxografického mienenia.

Dominantným problémom Hegelových a Schellingových historickofilozofických skúmaní je problematika chápania *absolútna* - aj Marxova doktorská dizertácia sa podstatným spôsobom vyjadruje k tomuto problému. Kritické osvojenie výsledkov klasickej nemeckej filozofie vedie k filozoficko-dialektickému vysvetleniu božstva, "ako sa manifestuje ako pojem osebe, ako náboženstvo, ako príroda a ako dejiny" ([10], 9). Marx vidí oprávnenosť a plodnosť fichteovsko-hegelovského vyťaženia *zdravého ľudského rozumu* v jeho filozofickej podobe v zápase proti *nebeským a pozemským bohom*, lebo *tento zápas je zápasom proti despotizmu a útlaku človeka človekom*. Tento motív sa stáva rozhodujúcim nielen v ranej fáze jeho filozofického vývoja, ale aj v celej jeho ďalšej tvorbe.

4. Nietzscheho polyfonické dejiny gréckej filozofie. V dejinách nemeckého filozofického myslenia 19. storočia patrí významné miesto filozofickým reflexiám dejín filozofie v diele F. Nietzscheho. Nietzsche totiž radikálne prehodnocuje dejinnofilozofické myslenie. Nietzscheho filozofický odkaz predstavuje podľa E. Finka hrozivý otáznik na ceste, ktorú realizoval európsky človek. "Nietzsche - to je

podozrenie, že táto cesta bola blúdením, že sa človek stratil, že je potrebný obrat - popretie všetkého, čo doteraz platilo ako *sväté, dobré a pravdivé*." ([11], 7). Na rozdiel od Hegelových systematických dejín filozofie načrtáva nesystémové kriticko-polyfonické dejiny filozofie. Ich rozhodujúce motívy nachádzame v zárodočnej podobe už v diele *Zrodenie tragédie z ducha hudby* a v rozvinutej podobe hlavne v práci *Filozofia v tragickom období Grékov*.

V Hegelovej historickofilozofickej koncepcii je v popredí ne-osobné chápanie vývoja ducha. Nietzsche kladie od začiatku svojej tvorby veľký dôraz práve na osobné, lebo len to je podľa neho *večne nevyvrátiteľné*. V súzvuku so základným princípom svojej filozofie dejín - "len z najväčšej sily prítomnosti smiete vysvetľovať minulé..." ([12], 127) - modeluje aj svoju filozofickú recepciu dejín filozofie. Hegelova historickofilozofická koncepcia je *monumentalistická*. Manifestuje pokrok ľudského vedenia až k jeho konečnému vyústeniu do najvyššieho absolútneho cieľa. Nietzscheho filozofické skúmanie dejín filozofie je kritické a programovo *ne-systémové*. Aj v tejto súvislosti sa dôsledne pridrižiava myšlienky, že "vôľa k systému je nedostatkom poctivosti" ([13], 115).

Nietzsche nadobúda už v ranej fáze svojho filozofického vývoja presvedčenie, že filozofické systémy sú pravdivé už len pre ich zakladateľov. Ostatní filozofi ich chápu ako veľký omyl. Jeho chápanie dejín filozofie sa preto sústreďuje predovšetkým na otázku *Čo je vlastne filozofia a čím má byť?* ([14], 10). Odpoveď na túto otázku nie je, pravdaže, jednoduchá. Veľmi významné je však to, že Nietzsche chápe možné hľadanie odpovede na túto otázku iba v súvislosti s ujasňovaním si fenoménu *gréckej predsokratovskej filozofie*.

Nietzsche sa v ranom období veľmi intenzívne venuje filologickej a filozofickej recepcii gréckej kultúry a vzdelanosti vôbec. Je ňou natoľko oslovený a preniknutý, že tvorí jeden z hlbinných motívov, z ktorého vyrastá jeho kritické filozofické dielo. Hlboký záujem o grécku kultúru vôbec (fenomén tragédie) a grécku filozofiu zvlášť (predsokratovská filozofia) nachádzame nielen v ranom období jeho filozofického vývoja, ale s rovnakou intenzitou aj v ostatných obdobiach.

Nietzscheho pokus o vysvetlenie dejín gréckej filozofie je vedome koncipovaný zjednodušene. Ide mu o zdôraznenie určitého jedného bodu, "ktorý je kusom osobnosti a patrí k tomu nevyvrátiteľnému, neoddiskutovateľnému, čo dejiny uchovali: je to pokus pomocou porovnávania získať a znovu vytvoriť oné charaktery a nechať znovu zaznieť *polyfóniu* gréckej povahy. Cieľom je vysvetliť to, čo vždy musíme milovať i čtiť a čo nám nesmie byť žiadnym neskorším poznatkom ulúpené, t. j. veľký človek." ([14], 8).

Nietzscheho dejiny gréckej filozofie sú svojráznou oslavou gréckosti. Radikálne sa pýta, prečo potrebujú zdravé národy filozofiu? Gréci ako zdravý národ raz navždy ospravedlnili filozofiu tým, že filozofovali. Sila a životaschopnosť Grékov spočíva podľa Nietzscheho v tom, že filozofovali ako ľudia kultúry s cieľmi kultúry. Tým, že nadviazali na viaceré kultúrne výdobytky starovekého sveta, ušetrili si námahu, mohli sa dať ihneď do novej práce. Gréci vyplňajú, stupňujú a očisťujú predchádzajúce poznanie a až potom sa stávajú "vynálezcami vo vyššom zmysle a čistejšej sfére. Objavili totiž typické filozofické hlavy a celé ďalšie potomstvo už k tomu nič podstatné nevynašlo." ([14], 12).

Na ideálnom filozofickom spoločenstve od Tálesa po Sokrata Nietzschemu imponuje skutočnosť, že medzi ich *myslením* a *ich charakterom* je priama súvislosť. Boli jedinými, ktorí vtedy žili len poznáním. Našli svoju formu. a prepracovali ju až do najjemnejších detailov. Jeden obor splodil druhého. Nietzsche obdivuje, ako títo veľikáni myslenia nerušene vedú vznešený rozhovor duchov. Moderná hluchota nám však bráni "počuť" a "rozumieť" tomu, o čom sa vedie rozhovor. Nietzsche sa zdá, že starí grécki mudrci - od Tálesa po Sokrata - si v ňom pohovorili o všetkom, čo je helénske. "V ich rozhovore - rovnako ako v ich osobnostiach - sa výrazne prejavujú základné črty gréckeho génia, ktorých tieňovým odtlačkom, rozplynutou, a preto nezreteľne hovoriacou kópiou sú celé grécke dejiny. Keby sme správne vysvetlili celý život gréckeho národa, našli by sme vždy zrkadlenie obrazu, ktorý žiari najjasnejšími farbami najvyšších géniov." ([14], 13-14).

Pre obraz *helénstva* je podľa Nietzscheho určujúce to, že zatiaľ čo ostatné národy majú svojich svätých, Gréci majú svojich siedmich mudrcov. V dejinách Grécka filozof nie je náhodný. Prichádza do dejín ako urodzený varujúci, aby plnil to isté poslanie, pre ktoré sa zrodila aj tragédia. Nietzsche tvrdí, že "súd týchto filozofov vypovedá o živote a existencii omnoho viac, než úsudok moderny, pretože títo mudrci mali pred sebou život v jeho bujnej dokonalosti, pretože sa u nich, na rozdiel od nás, cit mysliteľa nedostáva do rozporu s túžbou po slobode, kráse, veľkosti života a s pudom prírody, ktorá sa len pýta: akú hodnotu má život vôbec?" ([14], 14).

Nietzsche proklamuje, že len grécka kultúra môže odpovedať na otázku poslania filozofa. Len ona totiž dokáže filozofiu ospravedlniť, pretože len ona vie a môže dokázať, že filozof nie je náhodne štvaným pútnikom. Preto píše, že "existuje železná múdrosť, ktorá viaže filozofa k pravej kultúre..." ([14], 15). Čo však s filozofom v prípade ne-pravej kultúry? Stáva sa nevypočítateľnou, a preto hrôzu budiacou kométou. Nietzsche tu predikuje svoju neskoršiu vlastnú sebaidentifikáciu filozofa v ne-pravej kultúre.

Nietzscheho filozofické pochopenie dejín filozofie po predsokratikoch vedie k odmietnutiu koncipovať *veľkolepé dejiny filozofie*. Nie je to totiž potrebné! Znalosť dejín filozofie ako učeného súboru vedenia o vývine filozofie nemá pre neho nijaký význam. Prehrabávanie sa v záľahе cudzích a zvrátených mienok považuje za tú najodpornejšiu a najnevhodnejšiu činnosť filozofa. Skutočný filozof sa podľa jeho názoru "nikdy nezaoberal učenou históriou minulosti" ([13], 25).

Nietzscheho reflektovanie dejín filozofie orientuje svoj *rozhodujúci útok* proti tradičnej koncepcii metafyziky. Tu sa skvele okrem iného môže naplniť nietzscheovský antihegelovský pohyb. Dominuje v ňom najmä téza, že naša doterajšia duchovná tradícia - platonizmus, metafyzika, morálka, kresťanstvo - je hlavnou prekážkou pochopenia sveta i človeka. Podľa Nietzscheho táto tradícia vedie skôr k opačným dôsledkom, t.j. k zotročovaniu, poníženiu a sebazničeniu človeka. Všetko, čím sa filozofi po tisícročia zaoberali, to sú podľa neho len pojmové múmie. Z ich rúk nevychádza nič skutočne živé. Nietzsche preto klasifikuje filozofov od Sokrata a Platóna ako modloslužobníkov pojmov. A ako takých ich považuje za nebezpečných pre všetko živé. Tým, že filozofi zbožšňujú pojmy, v podstate ich usmrcujú.

Nietzsche nemôže odpustiť celej filozofickej tradícii od Platóna až po Hegela, že krivdí zmyslom. Na rozdiel od tejto tradície postuluje stanovisko, že zmysly neklamú. Až to, čo s ich svedectvom robíme my sami, vkladá do nich lož. Svedčia o tom také kategórie tradičnej metafyziky, ako sú jednota, večnosť, substancia, subjekt, trvanie a pod. Nietzsche potom môže napísať, že "rozum je príčinou toho, že falšujeme svedectvo zmyslov. Pokiaľ zmysly ukazujú dianie, zanikanie, zmenu, neklamú... A Herakleitos dosiahol večnú pravdu v tom, že bytie je len fikcia. *Zdanlivý svet je svetom jediným: pravý svet je k nemu len priklamaný.*" ([13], 33).

Nietzsche bojí proti špekulatívnym tradíciám rozumu v dejinách metafyziky, pretože v nich vidí okrem znevažovania významu zmyslov v našom chápaní sveta aj špecifickú *idiosynkréziu*. Tá spočíva v permanentnom zamieňaní posledného a prvého. Tieto najvyššie a najvšeobecnejšie pojmy chápe ako najprázdnejšie, ktoré by sa nemali klásť ako počiatok reality. "Všetky najvyššie hodnoty sú prvoradé, všetky najvyššie pojmy, jestvujúcno, nepodmienené, dobro, pravda, dokonalé - to všetko nemohlo vzniknúť, *musia* teda byť *causa sui*. To všetko si ale ani nemôže byť navzájom nerovné, nemôže byť so sebou v rozpore... Tým sa dostal k svojmu úžasnemu pojmu boh. To posledné, najrozplynutejšie, najprázdnejšie sa kladie ako prvé, ako príčina osebe, ako *ens realissimum*... - Ľudstvo vzalo choré mozgové tkanivo pavučín vážne! A musí za to draho zaplatiť!..." ([13], 34).

Nietzscheho polyfonické dejiny gréckej filozofie manifestujú v zárodočnej podobe všetky dominantné filozofické témy a problémy, ktoré neskôr rozvinul v ďalších prácach. Znamenajú prehodnotenie základných gréckych filozofických hodnôt a sú bytostne zviazané s odhaľovaním tragického chápania sveta, miesta a významu umenia a estetického nazerania skutočnosti, pochopenia života, kultúry a duchovného dedičstva vôbec. Nietzscheho práca *Filozofia v tragickom období Grékov* nepochybne predstavuje vynikajúcu ukážku filozofického vysvetlenia dejín predsokratovskej filozofie. Aj keď možno mať k nej viaceré výhrady, v tom rozhodujúcom je predsa len *filozofickou* interpretáciou dejín gréckej filozofie, pokusom o *rozhovor* s veľkými mysliteľmi (podrobnejšie pozri [17], 115-132).

LITERATÚRA

- [1] HEGEL, G. W. F.: Dějiny filosofie I. Praha 1961.
- [2] HEGEL, G. W. F.: Einleitung in die Geschichte der Philosophie. Berlin 1966.
- [3] MAJOR, L.- SOBOTKA, M.: Hegel. Život a dílo. Praha 1979.
- [4] HEGEL, G. W. F.: Logika. Bratislava 1961.
- [5] HEGEL, G. W. F.: Dějiny filosofie III. Praha 1974.
- [6] GADAMER, H. G.: Gessamelte Werke. Bd. 3. Neuere Philosophie I. Tübingen 1987.
- [7] SOBOTKA, M.: Německá klasická filosofie. In: ČECHÁK, V., SOBOTKA, M., SUS, J.: Co víte o novověké filosofii. Praha 1984.
- [8] SCHELLING, F. W. J.: Zur Geschichte der neueren Philosophie. Leipzig 1968.
- [9] MAJOR, L.: Schelling proti Hegelovi. In: Filosofický časopis, r. XVIII, 1970, č. 5.
- [10] MARX, K.- ENGELS, F.: Werke. Bd. 40. Berlin 1985.
- [11] FINK, E.: Nietzsches Philosophie. 4. Aufl. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1979.

- [12] NIETZSCHE, F.: Nečasové úvahy I. Praha 1993.
- [13] NIETZSCHE, F.: Ecce homo. Praha 1993.
- [14] NIETZSCHE, F.: Filosofie v tragickém období Řeků. Olomouc 1994.
- [15] PATOČKA, J.: Nejstarší řecká filosofie. Praha 1996.
- [16] HEIDEGGER, M.: Gesamtausgabe. Beiträge zur Philosophie. Bd. 65. Frankfurt am Main 1989.
- [17] LEŠKO, V. (ed.): Filozofia dejín filozofie. AFPh UP. Fil. zb. 8. Prešov 1998.
- [18] SOBOTKA, M.: Schelling a Hegel. Praha 1987.

Príspevok vznikol na Katedre filozofie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity ako súčasť vedeckovýskumného projektu - VEGA, A, 1/4441/97.

Doc. PhDr. Vladimír Leško, CSc.
 Katedra filozofie FF PU
 ul. 17. novembra 1
 080 78 Prešov
 SR